

دانشگاه باقر العلوم علیه السلام

پایان نامه / رساله جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: فلسفه و کلام

عنوان:

**بررسی تطبیقی تعلیقات آیت الله مصباح
وتعلیقات استاد فیاضی بر بخش امور عامه‌ی
نهایة الحکمة**

استاد راهنما:

استاد دکتر محمد مهدی قائمی امیری

استاد مشاور:

استاد دکتر محمد تقی یوسفی

نگارش:

سعید مهرباب

دی 1395

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه باقر العلوم علیه السلام

پایان نامه / رساله جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: فلسفه و کلام

عنوان:

**بررسی تطبیقی تعلیقات آیت الله مصباح
وتعلیقات استاد فیاضی بر بخش امور عامه‌ی
نهایة الحکمة**

استاد راهنما:

استاد دکتر محمد مهدی قائمی امیری

استاد مشاور:

استاد دکتر محمد تقی یوسفی

نگارش:

سعید مهرباب

دی 1395

تقدیم:

تقدیم به همه کسانی که جانشان را پیش‌کشِ امنیت و آسایش مردم می‌کنند، تقدیم به آنها که به پیروی از مولایشان علی(ع) مصداقِ آیه‌ی (و مِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ) هستند، تقدیم به شهدای مدافع حرم که عندَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ، تقدیم به سربازان گمنام امام زمان(عج) که از جان و مالشان گذشته‌اند تا ما جان بگیریم، تقدیم به سربازان شهید مرزبان، که با جان و دل از میهن‌مان پاسبانی می‌کنند تا جغرافیای این سرزمین همیشه مقدّس مورد هجوم خوک و خنزیر و گرگ‌های وحشی قرار نگیرد، و تقدیم به شهدای آتش‌نشان و اورژانس که برای نجات مردم از جان‌پاکشان دریغ نکردند. درود و سلام خداوند بر روح و روان چنین فرشتگان پاک‌ی باد.

تقدیر:

سپاس خدای را که سخنوران، در ستودن او بمانند و شمارندگان، شمردن نعمت‌های او ندانند و کوشندگان، حق او را گزاردن نتوانند. و سلام و دورد خداوند بر محمد و خاندان پاک او، طاهران معصوم، هم آنان که وجودمان وام‌دار وجودشان است؛ و نفرین پیوسته بر دشمنان ایشان تا روز رستاخیز. بدون شک جایگاه و منزلت معلّم، اجلّ از آن است که در مقام قدردانی از زحمات بی شائبه‌ی او با زبان قاصر و دست ناتوان، چیزی بنگاری اما از آنجایی که تجلیل از معلّم، سپاس از انسانی است که هدف و غایت آفرینش را تأمین می‌کند و سلامت امانت‌هایی را که به دستش سپرده‌اند، تضمین؛ بر حسب وظیفه و از باب «مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمُنْعَمَ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ» از استاد با کمالات و شایسته؛ جناب آقای دکتر محمدمهدی قائمی‌امیری که در کمال سعیه صدر، با حُسن خلق و فروتنی، از هیچ کمکی در این عرصه بر من دریغ ننمودند و زحمت راهنمایی این رساله را بر عهده گرفتند و از استاد صبور و با تقوا، جناب آقای دکتر محمدتقی یوسفی که زحمت مشاوره‌ی این رساله را در حالی متقبل شدند که بدون مساعدت ایشان، این پروژه به نتیجه مطلوب نمی‌رسید؛ هم‌چنین از استاد فرزانه و دلسوز؛ جناب آقای دکتر عسکری سلیمانی که زحمت داوری این رساله را متقبل شدند؛ کمال تشکر و قدردانی را دارم؛ باشد که این خُردترین، بخشی از زحمات آنان را سپاس گوید.

چکیده:

امور عامّه بنا بر تعریف ملاصدرا همان نعوت کلیه و معانی وسیع‌ای هستند که بر مطلق وجود حمل شوند و بنا بر تعریف علامه طباطبائی (ره) امور عامّه عبارت است از چیزی که مساوی موجود مطلق است، حال یا به تنهایی یا با طرف مقابلش - و مراد از مقابل، نتیجه تردیدی باشد که در تقسیم است - در این صورت امور عامّه مساوی موجود مطلق می‌باشد مثل علیّت و معلولیت، امکان و وجوب، قدم و حدوث، وحدت و کثرت و غیره که این‌گونه معانی اختصاص به موجود خاص و ذات معین ندارند و بر همه‌ی اقسام موجود صدق تواند کرد، در این رساله ابتدا در فصل اول به بیان کلیات و مفاهیم امور عامّه می‌پردازیم سپس در فصل دوم، دیدگاه آیت‌الله مصباح درباره‌ی این امور را مطرح خواهیم کرد، در فصل سوم دیدگاه آیت‌الله فیاضی را در مورد امور عامه مطرح نموده و در مهمترین فصل که فصل چهارم باشد به اشتراکات و اختلافات این دو عالم بزرگوار درباره‌ی امور عامه سخن به میان آورده و نهایتاً در فصل پنجم به جمع‌بندی و نتیجه‌گیری خواهیم پرداخت از آنجا که شناخت امور عامّه، مدخل ورود به الهیات بمعنی الأخصّ می‌باشد، لازم دیدیم به بررسی دو دیدگاه از فلاسفه‌ی معاصر نوصدرائی (استاد مصباح و استاد فیاضی) درباره‌ی امور عامّه بر مبنای کتاب نه‌ایة الحکمة علامه طباطبائی (ره) بپردازیم و ثابت کنیم که این دو استاد در در بخش معظم امور عامّه با هم اشتراک نظر دارند و در پاره‌ای از موارد اختلاف نظراتی هم دارند، البته اگر با دقت، در بیان این دو عالم بزرگوار نظر بیان‌دازیم خواهیم دید که بسیاری از اختلافاتی که بین دو استاد مطرح می‌شود، در واقع اختلاف لحاظ و اختلاف بیان می‌باشد و حقیقتاً اختلاف نیست؛ البته منکر این قضیه نیستیم که در پاره‌ای از موارد، اختلاف اساسی بین دو استاد وجود دارد که در فصل چهارم به آنها خواهیم پرداخت. بنابراین مباحثی که به آنها خواهیم پرداخت عبارتند از: 1. احکام کلی وجود، 2. وجود مستقل و رابط، 3. وجود ذهنی و خارجی، 4. مواد قضا یا (وجوب، امکان و امتناع)، 5. ماهیت و احکام آن، 6. مقولات عشر، 7. وحدت و کثرت، 8. علت و معلول، 9. قوه و فعل، 10. سبق و لاحق - قدم و حدوث، 11. عقل و عاقل و معقول.

کلمات کلیدی: امور عامّه، مسائل کلی وجود، مقولات ثانی فلسفی، الهیات بمعنی الأعمّ، فلسفه‌ی کلی، مفاهیم فلسفی، مفاهیم کلی، الهیات عام

فهرست مطالب

1	فصل اول: کلیات و مفاهیم.....
3	گفتار اول: کلیات.....
3	1-1. بیان مسئله.....
4	2-1. ثمره‌ی علمی.....
5	3-1. پیشینه‌ی بحث.....
6	4-1. اهداف و ضرورت تحقیق.....
7	5-1. قلمرو تحقیق.....
7	6-1. فرضیه‌ی تحقیق.....
7	7-1. روش تحقیق.....
7	8-1. سؤالات اصلی و فرعی.....
7	گفتار دوم: مفاهیم.....
7	1-2. امور عامّه.....
8	2-2. معقولات اولی (مفاهیم ماهوی).....
8	3-2. معقولات ثانیه‌ی منطقی (مفاهیم منطقی).....
9	4-2. معقولات ثانیه‌ی فلسفی (مفاهیم فلسفی).....
	Error! Bookmark not defined. ..... فصل دوم: دیدگاه آیت‌الله مصباح درباره‌ی امور عامّه.....
	Error! Bookmark not defined. ..... مقدمه: پیشینه‌ی بحث درباره‌ی امور عامّه.....
	Error! Bookmark not defined. ..... گفتار اول: احکام کلی وجود.....
	Error! Bookmark not defined. ..... 1-1. اشتراک معنوی وجود.....
	Error! Bookmark not defined. ..... 2-1. اصالت وجود و اعتباریّت ماهیّت.....
	Error! Bookmark not defined. ..... 3-1. تشکیک وجود.....
	Error! Bookmark not defined. ..... 4-1. پاره‌ای از ویژگی‌های عدم.....
	Error! Bookmark not defined. ..... 1-4-1. اقسام عدم.....
	Error! Bookmark not defined. ..... 2-4-1. وجوه مشترک عدم مطلق و عدم اضافی و فرق آنها.....
	Error! Bookmark not defined. ..... 3-4-1. در عدم تمایزی نیست.....
	Error! Bookmark not defined. ..... 5-1. وجود تکرارشدنی نیست.....

- Error! Bookmark not defined.** ..... گفتار دوم: وجود مستقل و رابط
- Error! Bookmark not defined.** ..... 1-2. اثبات وجود مستقل و رابط
- Error! Bookmark not defined.** ..... 2-2. نتایجی که از اثبات وجود مستقل و رابط به دست می آید
- defined.**
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-2. اختلاف وجود مستقل و رابط غیر نوعی است
- Error! Bookmark not defined.** ..... 4-2. نتایجی که از اختلاف غیر نوعی وجود مستقل و رابط به دست می آید
- defined.**
- Error! Bookmark not defined.** ..... 5-2. وجود لافسه و وجود لغیره
- Error! Bookmark not defined.** ..... 6-2. اثبات وجود لافسه و لغیره در خارج
- Error! Bookmark not defined.** ..... 7-2. نتایجی که از وجود لافسه و لغیره در خارج به دست می آیند
- defined.**
- Error! Bookmark not defined.** ..... گفتار سوم: وجود ذهنی و خارجی
- Error! Bookmark not defined.** ..... 1-3. اثبات وجود ذهنی و خارجی
- Error! Bookmark not defined.** ..... 2-3. نتایجی که بر اثبات وجود ذهنی بار می شود
- Error! Bookmark not defined.** ..... گفتار چهارم: مواد قضایا
- Error! Bookmark not defined.** ..... 1-4. واجب و ممکن و ممتنع
- Error! Bookmark not defined.** ..... 2-4. صفات امکان (ممکن)
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-4. انقسام هر یک از مواد به بالذات و بالغیر و بالقیاس الی الغیر
- defined.**
- Error! Bookmark not defined.** ..... 4-4. وجوب بالذات، امتناع بالذات، امکان بالذات
- Error! Bookmark not defined.** ..... 5-4. وجوب بالغیر، امتناع بالغیر
- Error! Bookmark not defined.** ..... 6-4. استحاله‌ی امکان بالغیر
- Error! Bookmark not defined.** ..... 7-4. ملاک وجوب بالقیاس الی الغیر، امتناع بالقیاس الی الغیر، امکان بالقیاس الی الغیر
- not defined.**
- Error! Bookmark not defined.** ..... 8-4. موارد امکان بالقیاس الی الغیر
- Error! Bookmark not defined.** ..... 9-4. ماهیت نداشتن واجب الوجود بالذات (ماهیتّه اینّته)
- Error! Bookmark not defined.** ..... 10-4. نتایج حاصل از ماهیت نداشتن واجب تعالی
- Error! Bookmark not defined.** ..... 11-4. واجب بالذات واجب من جمیع الجهات است
- Error! Bookmark not defined.** ..... 12-4. نتایجی که از (واجب بالذات واجب من جمیع الجهات است) به دست می آید
- Bookmark not defined.**

- Error! Bookmark not defined.** ..... 13-4. پاره‌ای از ویژگی‌های ممتنع بالذات
- Error! Bookmark not defined.** ..... گفتار پنجم: ماهیت و احکام آن
- Error! Bookmark not defined.** ..... 1-5. ماهیت در حد ذاتش نه موجود است و نه معدوم
- Error! Bookmark not defined.** ..... 2-5. اعتبارات ماهیت
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-5. کلی طبیعی
- Error! Bookmark not defined.** ..... 4-5. علت تشخیص ماهیت
- Error! Bookmark not defined.** ..... گفتار ششم: مقولات عشر
- Error! Bookmark not defined.** ..... 1-6. تعریف و تقسیم مقولات
- Error! Bookmark not defined.** ..... 2-6. اقسام جوهر
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-6. اقسام مقولات عرضی
- Error! Bookmark not defined.** ..... 4-6. تعریف و تقسیم کم
- Error! Bookmark not defined.** ..... 5-6. تعریف و تقسیمات کیف
- Error! Bookmark not defined.** ..... 6-6. مقولات نسبی
- Error! Bookmark not defined.** ..... گفتار هفتم: واحد و کثیر (وحدت و کثرت)
- Error! Bookmark not defined.** ..... 1-7. مفهوم وحدت و کثرت و اقسام آن
- Error! Bookmark not defined.** ..... 2-7. وحدت در مفهوم وجود
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-7. قول حق درباره‌ی وحدت و کثرت هستی
- Error! Bookmark not defined.** ..... گفتار هشتم: علت و معلول
- Error! Bookmark not defined.** ..... 1-8. اصل علیت
- Error! Bookmark not defined.** ..... 2-8. مناط احتیاج ممکن به علت (نظریه امکان ماهوی)
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-8. تقسیمات علت
- Error! Bookmark not defined.** ..... 4-8. معنای علیت و معلولیت در اعدام
- Error! Bookmark not defined.** ..... 5-8. نیاز ممکن به علت در حدوث و بقاء
- Error! Bookmark not defined.** ..... گفتار نهم: قوه و فعل
- Error! Bookmark not defined.** ..... 1-9. تعریف و احکام قوه و فعل
- Error! Bookmark not defined.** ..... 2-9. تعریف حرکت و احکام آن
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-9. تقسیمات حرکت
- Error! Bookmark not defined.** ..... 4-9. حرکت جوهری

- Error! Bookmark not defined.** ..... گفتار دهم: سبق و لحوق-قدم و حدوث
- Error! Bookmark not defined.** ..... گفتار یازدهم: عقل و عاقل و معقول(علم و عالم و معلوم)
- Error! Bookmark not defined.** ..... 1-11. اقسام علم
- Error! Bookmark not defined.** ..... 2-11. حقیقت علم حضوری و علم حصولی و دلایل تجرد ادراک
- defined.**
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-11. اتحاد عالم و معلوم
- Error! Bookmark not defined.** ..... فصل سوم: دیدگاه استاد فیاضی درباره‌ی امور عامّه
- Error! Bookmark not defined.** ..... گفتار اول: احکام کلی وجود
- Error! Bookmark not defined.** ..... 1-1. وجود مشترک معنوی است
- Error! Bookmark not defined.** ..... 2-1. وجود اصیل است و ماهیت امری است اعتباری
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-1. فروعات بر اصالت وجود
- Error! Bookmark not defined.** ..... 4-1. وجود حقیقتی مشککه است
- Error! Bookmark not defined.** ..... 5-1. فروع مسأله‌ی تشکیک و اصالت وجود
- Error! Bookmark not defined.** ..... 6-1. احکام عدم
- Error! Bookmark not defined.** ..... 7-1. وجود تکرار نمی‌شود
- Error! Bookmark not defined.** ..... گفتار دوم: وجود مستقل و رابط
- Error! Bookmark not defined.** ..... 1-2. انقسام وجود به مستقل و رابط
- Error! Bookmark not defined.** ..... 2-2. فروعات اثبات وجود رابط
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-2. آیا اختلاف وجود رابط و مستقل نوعی است؟
- Error! Bookmark not defined.** ..... 4-2. وجود مستقل به وجود لغیره و لنفسه تقسیم می‌شود ...
- Error! Bookmark not defined.** ..... گفتار سوم: وجود ذهنی و خارجی
- Error! Bookmark not defined.** ..... گفتار چهارم: مواد قضا(واجب، ممکن و ممتنع)
- Error! Bookmark not defined.** ..... 1-4. مواد قضا
- Error! Bookmark not defined.** ..... 2-4. فروعات بحث از امکان(ممکن)
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-4. تقسیم مواد به ما بالذات و ما بالغیر و ما بالقیاس
- Error! Bookmark not defined.** ..... 4-4. ماهیت واجب‌الوجود عین ذاتش است
- Error! Bookmark not defined.** ..... 5-4. تمامی کمالات واجب‌الوجود برایش واجب است
- Error! Bookmark not defined.** ..... 6-4. الشیء ما لم یجب لم یوجد

- 4-7. حاجت ممکن به علت، امکان است نه حدوث. **Error! Bookmark not defined.**
- 4-8. نیاز ممکن به علت هم در حدوث هم در بقاء. **Error! Bookmark not defined.**
- 4-9. احکام ممتنع. **Error! Bookmark not defined.**
- گفتار پنجم: ماهیت و احکام آن. **Error! Bookmark not defined.**
- 5-1. ماهیت از حیث ذاتش نیست مگر خودش. **Error! Bookmark not defined.**
- 5-2. اعتبارات ماهیت و کلی طبیعی. **Error! Bookmark not defined.**
- 5-3. مفهوم کلی و جزئی. **Error! Bookmark not defined.**
- 5-4. ذاتی و عرضی. **Error! Bookmark not defined.**
- 5-5. جنس، فصل و نوع. **Error! Bookmark not defined.**
- 5-6. فصل حقیقی. **Error! Bookmark not defined.**
- 5-7. در نوع و احکام آن. **Error! Bookmark not defined.**
- گفتار ششم: مقولات عشر. **Error! Bookmark not defined.**
- 6-1. تعریف مقولات. **Error! Bookmark not defined.**
- 6-2. تعریف کم و اقسام آن. **Error! Bookmark not defined.**
- 6-3. خواص کم. **Error! Bookmark not defined.**
- 6-4. تعریف کیف و اقسام آن. **Error! Bookmark not defined.**
- 6-5. مقولات نسبی. **Error! Bookmark not defined.**
- گفتار هفتم: واحد و کثیر. **Error! Bookmark not defined.**
- 7-1. تعریف واحد و کثیر. **Error! Bookmark not defined.**
- 7-2. تقسیمات واحد. **Error! Bookmark not defined.**
- 7-3. حمل و اقسام آن. **Error! Bookmark not defined.**
- 7-4. احکام کثرت. **Error! Bookmark not defined.**
- 7-5. معنای وحدت و کثرت در وجود. **Error! Bookmark not defined.**
- گفتار هشتم: علت و معلول. **Error! Bookmark not defined.**
- 8-1. اثبات علیت و معلولیت. **Error! Bookmark not defined.**
- 8-2. تقسیمات علت. **Error! Bookmark not defined.**
- 8-3. وجوب وجود معلول هنگام وجود علت تامه. **Error! Bookmark not defined.**
- 8-4. الواحد لا یصدر عنه الا الواحد. **Error! Bookmark not defined.**

- Error! Bookmark not defined.** ..... 5-8. دور و تسلسل در علتها محال است
- Error! Bookmark not defined.** ..... 6-8. علت فاعلی و اقسام آن
- Error! Bookmark not defined.** ..... 7-8. علت غایی و جواب شبهات وارده
- Error! Bookmark not defined.** ..... 8-8. علت صوری و مادی و علت جسمانی
- Error! Bookmark not defined.** ..... گفتار نهم: قوه و فعل
- Error! Bookmark not defined.** ..... 1-9. تعریف قوه و فعل و احکام آن
- Error! Bookmark not defined.** ..... 2-9. اقسام تغییر و تعریف حرکت
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-9. مقولاتی که حرکت در آنها واقع می شود
- Error! Bookmark not defined.** ..... 4-9. موضوع حرکت جوهری
- Error! Bookmark not defined.** ..... 5-9. تعریف زمان
- Error! Bookmark not defined.** ..... گفتار دهم: سبق و لحوق-قدم و حدوث
- Error! Bookmark not defined.** ..... 1-10. سبق و لحوق
- Error! Bookmark not defined.** ..... 2-10. ملاک سبق و لحوق
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-10. قدم و حدوث و اقسام آن
- Error! Bookmark not defined.** ..... 4-10. حدوث و قدم ذاتی
- Error! Bookmark not defined.** ..... 5-10. حدوث و قدم دهری
- Error! Bookmark not defined.** ..... گفتار یازدهم: عقل و عاقل و معقول (علم و عالم و معلوم)
- Error! Bookmark not defined.** ..... 1-11. علم و تقسیمات آن
- Error! Bookmark not defined.** ..... 2-11. تقسیم علم حصولی به کلی و جزئی
- Error! Bookmark not defined.** ..... 3-11. تجرد علم
- Error! Bookmark not defined.** ..... 4-11. بازگشت علم حصولی به علم حضوری
- Error! Bookmark not defined.** ..... 5-11. هر مجردی عقل و عاقل و معقول است
- Error!** ..... فصل چهارم: مقایسه و بررسی تطبیقی استاد مصباح و استاد فیاضی درباره‌ی امور عامه
- Bookmark not defined.**
- Error! Bookmark not defined.** ..... گفتار اول: وجوه اشتراک بین استاد مصباح و استاد فیاضی
- Error! Bookmark not defined.** ..... گفتار دوم: اختلاف نظر استاد فیاضی و استاد مصباح
- Error! Bookmark not defined.** ..... فصل پنجم: جمع بندی و نتیجه گیری

فصل اول:

کلیات و مفاهیم

گفتار اول: کلیات

1-1. بیان مسئله

تبیین جایگاه واقعی امور عامه در فلسفه و بررسی کاربرد آن، همراه با بیان تعریف صحیح و تعیین و تشریح محدوده‌ی مسائل آن از چند جهت اهمیت دارد:

1. از آنجا که مسائل امور عامه بخش عمده‌ای از مسائل فلسفه‌ی اسلامی، اعم از فلسفه‌ی مشاء، حکمت اشراق و حکمت متعالیه را تشکیل می‌دهد، تعاریف مختلفی از آن ارائه شده است. با پذیرش هر یک از تعاریف، محدوده‌ی مسائل امور عامه متفاوت خواهد بود؛ لذا بررسی تحلیلی معنای این واژه و مصادیق آن از نظر فلاسفه صدرائی و نوصدرائی اهمیت خاصی دارد.

2. مطالعه و بررسی مسائل الهیات بمعنی الأخص قبل از بررسی مسائل امور عامه امکان‌پذیر نمی‌باشد؛ زیرا بسیاری از مفاهیمی که در الهیات بمعنی الأخص مطرح می‌گردد باید قبلاً در الهیات بمعنی الأعم تعریف شده و مورد بحث قرار گرفته باشد تا بتواند به عنوان مدخلی برای ورود به مباحث الهیات بمعنی الأخص باشد. این امر خود مستلزم بررسی حیطه مسائل امور عامه در فلسفه‌ی اسلامی خصوصاً بر مبنای دیدگاه فلاسفه‌ی معاصر نوصدرائی می‌باشد.

3. هویت انسانی و تحقق نفس ناطقه، که بعد اصیل انسانی است، بستگی به این نوع شناخت دارد که از معقولات اولی آغاز می‌شود و ادراکات حسی، خیالی و حتی عقلی در شکل اولی آن، تمهید و آمادگی برای رشد و ارتقای نفس حیوانی است تا به آستانه نفس ناطقه‌ی انسانی راه یابد و بتواند در مجرای حقیقت انسانی قرار گیرد. در واقع ادراک معقولات ثانی، نقطه‌ی آغاز انسانیت است.

4. علوم بشری که ارزش و بهای ذاتی دارد، در گرو معقولات است؛ زیرا تا دانش حسّی و حتّی خیالی است، هرگز دانش مصطلح و علم رایج دانشمندان و اندیشوران نیست و تا گرد و غبار مادّیت و عوارض آن و نیز غبار جزئیّت بر اندام اشیاء باشد، هرگز آن شیء نمی‌تواند موضوع علم و یا محمول آن باشد. تنها زمانی که پدیده‌ای ماهیّتی باشد یا در نهایت مقوله‌ای که از لباس جزئیّت به درآید، قابلیت می‌یابد که به حوزه‌ی علم راه یابد و عالمان در حوزه و دانشگاه از آن گفتگو کنند؛ زیرا تا زمانی که حقیقتی، جزئی باشد، نه دلیل واقع است و نه مدلول؛ آن چنان که در منطق آمده است: جزئی نه کاسب است و نه مکتسب¹.

5. معقولات ثانی تشکیل دهنده علم منطق و دانش فلسفه‌اند. بدیهی است اگر منطق، که علم میزان و فنّ درست اندیشیدن است، نباشد، بشر شیوه درست تفکّر را نداشته و همواره در بیابان فهم و علم سرگردان است. تنها معقولات ثانی منطقی است که دانش منطق را تأمین می‌کند و به همین میزان، فلسفه که علم هستی‌شناسی و دانش احکام وجود است نیز در گرو معقولات ثانی فلسفی است؛ زیرا این معقولات محصول اندیشه‌ی فیلسوفان در نگرش به هستی است. به گفته‌ی شهید مطهری (ره): «اینها (معقولات ثانی فلسفی) همان معانی است که اساساً فلسفه را این معانی به وجود آورده.» (شرح مبسوط منظومه، جلد 2، ص 98)²

7. تحقیق در حوزه‌ی معقولات ثانی فلسفی، درک ما را از احکام هستی، نحوه‌ی وجودات اشیاء، نظام موجودات هستی، پیوند موجودات و تقوّم آنها به هستی واجب و نیز مقومیت ذات باری، دگرگون کرده، معرفت عمیقی را نوید می‌بخشد. برای درک بهتر معنای این سخن تا پایان این نوشتار با ما همراه باشید³.

2-1. ثمره‌ی علمی

- شناخت امور عامّه و احکام آنها بنابر تحلیل استاد مصباح و استاد فیاضی

2. جوادی آملی، مرتضی واعظ، معقولات ثانی در اندیشه حکماء، فصلنامه اسراء، سال اول، شماره دوم، زمستان 1388،

ص 68

3. همان، ص 68

4. همان، صفحات 68-69

- اثبات اصالت وجود و اعتباریت ماهیت
- شناخت امور عامه در فلسفه از حیث حقیقی یا اعتباری بودن
- شناخت مفهوم نفس الامر
- آشنایی با معنای حمل و اقسام آن
- آشنایی با معقولات اولی و ثانیه (فلسفی و منطقی)
- آشنایی با حرکت جوهری و طریق اثبات آن
- آشنایی با ملاکها در تقسیمات مختلف وجود مثل تقسیم به علت و معلول، واجب و ممکن و....

3-1. پیشینه‌ی بحث

- بررسی تحلیلی فلسفه‌ی اسلامی بخش امور عامه براساس شرح منظومه حاجی سبزواری، با نگرشی به جنبه‌های مشائی آن/(کتاب)/ پدیدآور اصلی: صدری، عباس / ناشر: دردانه
- شرح غررالفرائد معروف به شرح منظومه‌ی حکمت قسمت امور عامه و جوهر و عرض/(کتاب) / پدیدآور اصلی: سبزواری، ملاحادی بن مهدی
ناشر: دانشگاه مک گیل، مونترال - کانادا، مؤسسه مطالعات اسلامی
- شطری از اوائل امور عامه شرح منظومه حکمت سبزواری / کتاب/ پدیدآور اصلی: قشقایی، جهانگیر / ناشر: مولی
- فلسفه عالی، یا، حکمت صدرالمتألهین: تلخیص و ترجمه‌ی قسمت امور عامه و الهیات کتاب اسفار/کتاب/ پدیدآور اصلی: مصلح، جواد/ ناشر: دانشگاه تهران، مؤسسه‌ی انتشارات و چاپ
- دره‌ التاج: مشتمل بر: مقدمه، منطق، امور عامه، طبیعیات، الهیات(کتاب)
پدیدآور اصلی: قطب‌الدین شیرازی، محمود بن مسعود/ ناشر: حکمت
- دره التاج لغزه‌ الدباج(کتاب)/ پدیدآور اصلی: قطب‌الدین شیرازی، محمود بن مسعود/ ناشر:
وزارت فرهنگ

- امور عامّه یا مقدمات فلسفه و کلام در اسلام/کتاب/ پدیدآور: مشکور، محمد جواد، ۱۲۹۷-
۱۳۷۴/ ناشر: تهران بنگاه ترجمه و نشر کتاب

- بررسی تطبیقی آرای فلسفی علامه طباطبایی (ره) و آیت الله مصباح یزدی در امور عامّه/ پایان
نامه/ پدیدآور اصلی: اسدیپور، اکبر

- واژه شناسی امور عامه و بررسی سیر تاریخی کاربرد آن در فلسفه‌ی اسلامی (مقاله)

پدیدآورنده: فاطمی، جمیله/ پیک نور - بهار 1385 شماره 1

آدرس مقاله: <http://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/33584>

- محکمی موجود بما هو موجود از دیدگاه ابن سینا (مقاله)

نویسندگان: کیان خواه، لیلا/ اکبریان، رضا / سعیدی مهر، محمد

آدرس مقاله در پایگاه مجلات تخصصی نور: «حکمت سینوی» بهار و تابستان 1390 - شماره

45 (از صفحه 93 تا 114)

1-4. اهداف و ضرورت تحقیق

- فلاسفه‌ی نوصدرائی چه تشریحی بر امور عامّه دارند؟

- امور عامه چه تقسیماتی دارند؟

- الهیات بمعنی الأعم چه نقشی در شناخت الهیات بمعنی الأخص دارند؟

- امور عامّه در فلسفه چه رابطه‌ای با معقولات دارند؟

- آیا اصالت از آن وجود است یا ماهیت؟

- کدام دسته از معقولات صفات ماهیات هستند؟

- کدام دسته از معقولات صفات وجودند؟

- کدام دسته از امور عامّه وجودشان حقیقی و کدام دسته وجودشان اعتباری است؟

- آیا صرف اعتباری بودن یک مفهوم، باعث خروج آن مفهوم از حیث حقیقی بودن می‌شود؟

- حرکت جوهری چیست و چگونه قابل اثبات است؟

5-1. قلمرو تحقیق

قلمرو تحقیق در حوزه‌ی امور عامه‌ی فلسفه، بنابر کتاب *نهاية الحكمة علماء طباطبائی* (ره) می‌باشد. بنابراین چارچوب بحث، فلسفی است.

6-1. فرضیه‌ی تحقیق

فرض این است که استاد مصباح و استاد فیاضی در تعلیقات و شرح ایشان بر امور عامه‌ی *نهاية الحكمة*، در بیشتر مسائل اشتراک نظر دارند و در پاره‌ای موارد اختلاف نظر دارند.

7-1. روش تحقیق

روش تحقیق توصیفی، تحلیلی است و گردآوری اطلاعات به صورت میدانی و کتابخانه‌ای و روش تجزیه و تحلیل اطلاعات هم به صورت منطقی و عقلانی است.

8-1. سؤالات اصلی و فرعی

- آیت‌الله مصباح چه تبیینی از امور عامه‌ی *نهاية الحكمة* دارند؟
- آیت‌الله فیاضی چه تبیینی از امور عامه‌ی *نهاية الحكمة* دارند؟
- اشتراک نظرات استاد مصباح و استاد فیاضی در بخش امور عامه شامل چه مواردی می‌شود؟
- اختلاف نظرات استاد مصباح و استاد فیاضی در مورد امور عامه شامل چه مواردی می‌باشد؟
- آیا اصالت با وجود است یا ماهیت و یا هر دو؟
- در نهایت از مفاهیم فلسفی چه تفسیری را باید ارائه داد؟

گفتار دوم: مفاهیم

1-2. امور عامه

امور عامه بنابر تعریف ملاصدرا همان نعوت کلیه و معانی وسیعه‌ای هستند که بر مطلق وجود حمل می‌شوند و بنابر تعریف *علماء طباطبائی* (ره) امور عامه عبارت است از چیزی که مساوی موجود مطلق است، حال یا به تنهایی یا با طرف مقابلش - و مراد از مقابل، نتیجه تردیدی باشد که در تقسیم است - در این صورت امور عامه مساوی موجود مطلق می‌باشد مثل علیت و معلولیت، امکان و وجوب، قدم و حدوث، وحدت و کثرت و غیره که این گونه معانی

اختصاص به موجود خاصّ و ذات معین ندارد و بر همه‌ی اقسام موجود صدق تواند کرد، به خلاف بحث در حرارت و نور یا حرکت و سکون که اختصاص به جسم طبیعی دارد و در علم طبیعی از آن سخن گویند؛ و به خلاف تساوی و لاتساوی یا تناهی و لاتناهی مقداری که بحث از آن در علم ریاضی است. پس این گونه معانی امور خاصّه‌اند که به وجودی خاصّ تعلق گیرند اما معنایی از قبیل علیّت و معلولیّت و غیره که ذکر شد، وصف وجود مطلق است و بر عموم اشیاء صدق می‌کند؛ یعنی هم واجب موصوف به علیّت می‌شود و هم ممکن، هم جوهر و هم عرض و هم چنین؛ پس این گونه معانی را «امور عامّه» گویند و «فلسفه ی کلی» و «الهیات عام» و «علم اعلی» به آن اطلاق کنند^۴. از آن جهت که ورود به بحث امور عامّه، شناخت معقولات می‌باشد و فلسفه که علم هستی‌شناسی و دانش احکام وجود است نیز در گرو معقولات ثانی فلسفی است؛ لذا لازم می‌نماید که ذیلاً به معرفی اجمالی معقولات بپردازیم.

2-2. معقولات اولی (مفاهیم ماهوی)

پس از این که انسان با مصداق یا مصادیقی از یک شیء آشنا شد و به آن علم پیدا نمود، نفس او مستعدّ می‌شود تا مفهوم کلی آن را درک کند. برای مثال، وقتی انسان با مصداقی از درخت آشنا گردید، نفس او مفهوم کلی درخت را درک می‌کند و یا وقتی که مصداق نفس را با علم حضوری درک نمود، مفهوم کلی نفس را دریافت می‌دارد. که به این مفاهیم مفاهیم اولیه یا معقولات اولی اطلاق می‌شود. این معقولات هم عروض و هم اتصافشان در خارج است.

2-3. معقولات ثانیه‌ی منطقی (مفاهیم منطقی)

پس از این که انسان مفهوم کلی درخت، سنگ و ... را درک کرد، مرتبه بالاتری از نفس مستعدّ شده تا با نظر در این مفاهیم، ویژگی‌های آنها را به دست آورد. مثلاً، وقتی که در مفهوم انسان نظر می‌کند و او را با افرادش مقایسه می‌کند، درمی‌یابد که مفهوم انسان قابلیت صدق بر افراد متعدّد را دارد؛ به عبارت دیگر، این ویژگی و صفت را در مفهوم انسان درمی‌یابد که این مفهوم می‌تواند هم بر حسن صدق نماید، هم بر حسین و هم بر ...، نام این ویژگی، کلیت است. بدیهی است که در این نظر و دیدگاه، ذهن در مقام یافتن ویژگی‌ها و صفات مفاهیم ذهنی است

نه دریافت و کشف صفات امور خارجی. هم‌چنین با نظر دیگر به مفهوم انسان، به ویژگی دیگری از او نایل می‌شود؛ یعنی وقتی به مفهوم انسان نظر می‌کند درمی‌یابد که گرچه انسان، قابلیت صدق بر افراد کثیر را دارد، لکن آن افراد باید دارای حقیقت واحده (متحدالحقیقه) باشند و این‌طور نیست که هم بر حسن صدق کند و هم بر چوب و هم بر خودکار و ...، این ویژگی انسان همان نوعیت است؛ یعنی به مفهومی که بر افراد متعدّد اما متحدالحقیقه صدق می‌کند، نوع اطلاق می‌شود. هم‌چنین، وقتی به تصویر یک انسان معین مانند زید نظر می‌کند، ملاحظه می‌نماید که آن تصویر، به علت دارا بودن ویژگی‌های خاصّ، بر بیش از یک فرد، دلالت نمی‌کند. پس صفت تصویر خیالی یک انسان خاصّ این است که جزئی است. به همین ترتیب، با نظر کردن در مفاهیم موجود نزد ذهن، به صفات و ویژگی‌های دیگری از آنها دست می‌یابد؛ مانند مفاهیم جنس، قضیه، قیاس و ...، به این ویژگی‌ها و صفات، مفاهیم منطقی اطلاق می‌شود. بنابراین، مفاهیم منطقی عبارتند از مفاهیمی که صفات و ویژگی‌های مفاهیم دیگر در داخل ذهن هستند.

2-4. معقولات ثانیه‌ی فلسفی (مفاهیم فلسفی)

با نظر کردن به اشیای خارجی، انسان به مفاهیمی دست می‌یابد. ولی بعضی از مفاهیم به گونه‌ای هستند که با صرف توجّه و نظر به یک شیء به دست نمی‌آیند، بلکه فقط در صورتی انسان به آن مفاهیم دست یافته و آنها را می‌تواند از اشیای عینی و خارجی انتزاع کند که آن اشیاء را با اشیای دیگری مقایسه نماید وگرنه بدون سنجش و مقایسه، امکان دست یابی به چنین مفاهیمی میسر نیست. به عنوان مثال، اگر انسان هزاران بار آتش را دیده باشد ولی آن را با حرارت پدیده آمده از آن مقایسه نکند، ذهن وی قادر نیست که مفهوم علت را از آتش انتزاع نماید. به مفاهیمی که با سنجش و مقایسه میان اشیای عینی و خارجی به دست می‌آیند، مفاهیم فلسفی اطلاق می‌شود؛ مانند مفاهیم علت و معلول، حادث و قدیم، ذهنی و خارجی، بالقوه و بالفعل، سقف و کف، پدر و مادر، برادر و خواهر و ...